

Aspecten van maatschappelijke opbouw

De Toekomst van Heerenveen

verslag van een gezelschapsspel

uitgave van het Kerncomité-Heerenveen mei 1960¹⁾

Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de gemeente Heerenveen heeft de „Friese Koerier”, een aldaar gevestigd regionaal dagblad, een nogal kritisch gestelde beschouwing gewijd aan allerlei plaatselijke toestanden welke een belemmering zouden vormen voor de ontwikkeling van dit streekcentrum tot een kleine industriestad. De mogelijkheid tot deze ontwikkeling was geschapen door de aanwijzing van Heerenveen als primaire industrialisatiekern. De dagbladschrijver had zich in dit artikel enigszins sceptisch getoond ten aanzien van de haalbaarheid van dit industrialisatieplan in verband met de sociaal-economische en sociaal-culturele situatie ter plaatse.

Op dit artikel heeft men van verschillende zijde heftig gereageerd en deze reacties hebben aanleiding gegeven tot de oprichting van het Kerncomité Heerenveen hetwelk in een zeer goed bezochte openbare vergadering deze zaken ter discussie heeft gesteld, waarin een deskundige spreker een inleiding hield en het voltallige kollege van B. en W. met leden van het comité en de inleider als forum optrad. Er werd daarna een commissie ad hoc gevormd, die zich liet raden door de sociaal-pedagogische medewerker van het Industrieschap Oostelijk Friesland. Deze heeft geadviseerd om een „community selfsurvey” te organiseren van de Heerenveense bevolking.

Als voorbeeld kon dienen het enige jaren

eerder in de Friese wouden gehouden streekzelfonderzoek²⁾. Enige leden van de commissie waren daarbij zelf betrokken geweest en, ofschoon zij voor dit toentertijd in ons land nog op zichzelf staande experiment grote waardering hadden, voelden zij zich hierover toch niet in alle opzichten tevreden.

Een dergelijk zelfonderzoek moet immers gezien worden als een eerste fase in een „community organization process”, waarin allerlei verwachtingen worden gewekt. Als er nu ten aanzien van de problemen, waarop de gemeenschap zich beraden heeft, geen mogelijkheden tot direct daarop volgende actie blijken te zijn, dan kan dit leiden tot een niet onbedenklijk gevoel van frustratie. Het middel zou dan wel eens erger kunnen zijn dan de kwaal. Terecht wijst mej. Boer³⁾ er dan ook op dat een dergelijk proces nooit begonnen mag worden als een partikuliere liefhebberij van de een of andere leidende figuur en dat een behoefte, een nood in de samenleving dient te bestaan, waarover verontrusting heerst. Van een verontrusting, van het onderkennen van een tekort in de

¹⁾ Door het comité verkrijgbaar gesteld à f 2.50, Heerenwal 6, Heerenveen.

²⁾ L. H. Bouma, Het 'zelfonderzoek' in de Friese Wouden, Tijdschrift voor maatschappelijk werk, 12 (1958), 18, 277-282; een toelichting op het rapport 'Hwat wij der fan sein hawwe'.

³⁾ J. Boer, Maatschappelijk opbouwwerk, Arnhem, 1960, p. 117.

eigen situatie bij de deelnemers aan het genoemde streekzelfonderzoek was tevooren weinig gebleken, terwijl de ter discussie gestelde problematiek, de ontvolking van het platteland en de vervanging van de agrarische door de industriële produktiewijze, nauwelijks mogelijkheden inhield voor direkte aktie van de over vele, onderling moeilijk bereikbare dorpen en vlekken verdeelde bevolking. In een poging tot evaluatie van dit experiment merkt Bouma dan ook op ⁴⁾ dat het doel ook alleen maar was geweest om het probleem te stellen en de belangstelling te stimuleren, terwijl de uitwerking naar konkrete aktie toe meer een zaak was buiten het streekonderzoek om van de diverse organisaties en instanties; bovendien zou daaraan dan nog dieper gravend facetonderzoek vooraf behoren te gaan.

Ook hadden de initiatiefnemers niet voldoende aansluiting gezocht bij de gemeentelijke overheden, bij het E.T.I. en bij het Industrieschap, waardoor van die zijde — en niet helemaal ten onrechte — gevreesd werd dat uit de groeps gesprekken alleen maar een groot aantal onredelijke verlangens en niet te vervullen verwachtingen naar voren zouden komen. De deelnemers zelf hadden trouwens steeds nadrukkelijker gevraagd naar wat er nu verder zou gaan gebeuren, op welke legitieme vraag de leiding slechts een ontwijkend antwoord had kunnen geven.

Het pleit voor de kritische zin van de Heerenveense organisatoren dat ze bij de opzet van hun „bevolkingsonderzoek” met de door het streekcentrum Olterterp in de Friese Wouden opgedane ervaringen hun voordeel hebben trachten te doen. Zij hadden het bovendien in zoverre gemakkelijker, dat het terrein van aktie voor hen overzichtelijker was en dat ze bijgevolg ook minder kans liepen om alle

mogelijke beleidsinstanties in de wielen te rijden.

Het gemeentebestuur van Heerenveen is van de aanvang af ten nauwste betrokken geweest bij de onderneming. De brief, waardoor het onderzoek bij de bevolking werd geïntroduceerd en die huis aan huis is uitgereikt was door de burgemeester zelf ondertekend. Ook heeft men zich van de medewerking van de pers verzekerd, zodat de gemeentenaren over opzet en doel van het onderzoek ruimschoots konden worden voorgelicht. Als doel van het onderzoek werd uitdrukkelijk gesteld het op gang brengen van het gesprek over de toekomst van Heerenveen en het verbeteren van de vertikale en horizontale kommunikatie binnen de plaatselijke gemeenschap. Hiertoe wilde men in kleine informele groepen van gemengde samenstelling in een beperkt aantal huiskamerbijeenkomsten van gedachten wisselen. Ruim 3% van de potentiële deelnemers, 232 inwoners van Heerenveen hebben tenslotte aan de gesprekken deelgenomen. Hun was in de uitnodiging daartoe alleen gevraagd om naam, adres en beroep op te geven. Door de medewerking van de burgerlijke stand werden aanvullende gegevens (leeftijd, gezindte, jaar van vestiging) verkregen, op grond waarvan men de gespreksgroepen zo gedifferentieerd mogelijk heeft kunnen samenstellen. Dat die indeling in groepen nog heel wat hoofdbrekens gekost heeft, laat zich denken. Toch heeft men die in één avond kunnen tot stand brengen mede dank zij het feit dat in de commissie lieden zitting hadden die vrijwel iedereen bleken te kennen. Ook de voorzitters van de groepen werden door de commissie aangewezen. Met hen is éénmaal vooraf en éénmaal tussentijds vergaderd. De rapportering

⁴⁾ L. H. Bouma, 1.c. p. 281-2.

heeft men aan de groepen overgelaten, al zijn daarvoor wel richtlijnen verstrekt.

Door de commissie werden aan de voorzitters een aantal discussiepunten meegegeven om het gesprek eventueel op gang te kunnen brengen. Tenslotte heeft de commissie 4 dagen voor de aanvang der besprekingen in een uitvoerige brief achtergrond, doel en methodiek van het onderzoek uiteengezet. Volgens plan en vooraf opgemaakt tijdschema zijn er 4 gespreksavonden gehouden (van 4 maart tot 29 april). De gemiddelde opkomst bedroeg ca 85%. De gezamenlijke groepsrapporten werden na elke avond aan alle deelnemers toegezonden. De commissie heeft zich van elke vorm van censuur onthouden. Tussen de 2e en 3e avond werd een enquête gehouden naar de koopgewoonten. De aanleiding hiertoe was het feit dat de plaatselijke winkeliers het in alle groepen bijzonder moesten ontgelden. Na de 3e avond werd geënquêteerd naar de bevindingen van de deelnemers. De kosten van een en ander beliepen ca f 4500, waarvan 75% gedekt was door een subsidietoezegging van de Minister van Maatschappelijk Werk.

Het rapport dat geschreven is door de secretaris van de organisatiecommissie, de heer L. O. ten Cate, besluit met een opsomming van de 225 wensen, suggesties en adviezen welke uit de deelrapporten naar voren zijn gekomen en die betrekking hebben op de volgende onderwerpen: de industrialisatie (waarbij ook alternatieve mogelijkheden in geval van falen der industrialisatie!), de middenstand, het onderwijs, de cultuur, het vreemdelingenverkeer, de recreatie, de sport, het jeugdwerk, de woningbouw, de ruimtelijke ordening, de verbindingen, de technische en organisatorische uitrusting, de financiering van de verplichte 10% „eigen bijdrage” aan allerlei voorzieningen, het

opvangen van nieuwe bewoners, de samenwerking in de gemeenschap en de interne communicatie. Toegevoegd zijn een volledige lijst der deelnemers en de resultaten van de enquête naar de koopgewoonten benevens die over de bevindingen van de deelnemers aan het onderzoek. Uit deze laatste blijkt o.m. dat 178 deelnemers bereid waren een bijdrage te geven in de kosten, 110 om behulpzaam te zijn bij het uitwerken der suggesties, dat 194 er voor voelden om de gespreksavonden het volgende jaar te herhalen, dat 163 het contact met andere mensen als het belangrijkste winstpunt van deze avonden hadden ervaren en dat 138 verklaarden iets geleerd te hebben wat ze nog niet wisten. Het rapport besluit met de aankondiging van een slotavond in de Heerenveense schouwburg, waarop commissies uit de deelnemers verslag zouden uitbrengen over verschillende door hen nader bestudeerde voorstellen en adviezen en forum, waarvan de burgemeester deel zou uitmaken, zijn licht zou laten schijnen over deze zaken. Het overige zou integraal in handen worden gesteld van de opdrachtgever, het Kerncomité, dat zou trachten in samenwerking met het gemeentebestuur en de organisaties op alle vragen een antwoord en op alle woorden een weerwoord te vinden. Hierover zou dan later mededeling worden gedaan aan de deelnemers.

Al met al een bijzonder boeiend verslag van een al even belangwekkend experiment dat door de initiatiefnemers met een te waarden „understatement” als een gezelschapsspel is gekwalificeerd.

De grootste verdienste van dit verslag is misschien wel dat door de samenstellers zelf een kritisch commentaar wordt geleverd bij de nauwgezette en openhartige weergave van het verloop van het onderzoek. Ze hebben blijkbaar zelf de behoef-

te gevoeld om zich van stap tot stap reenschap te geven van de gemaakte fouten. Daarmee hebben ze aan de beoefenaars van de sociale wetenschap en aan de werkers in het veld een onschatbare dienst bewezen. Van mislukkingen en fouten valt nu eenmaal meer te leren dan van het relaas van ogenschijnlijk feilloos verlopen experimenten. Het bezwaar van vele „case histories” is dat ze een getrouwe beeld te zien geven van de werkelijke gang van zaken. Daardoor is hun waarde voor de theorievorming en voor het beleid dikwijls zo gering.

Allereerst wordt dan gewezen op de bezwaren die men ondervonden heeft van een te weinig omgrensd en te vaag gesprekstema. Het gevaar is dan groot dat ook het gesprek in de groepen een diffuus en generaliserend karakter krijgt. Daarbij dient men dan te bedenken dat de resultaten van een zelfonderzoek zodanig behoren te zijn, dat de deelnemers er zelf iets mee kunnen doen, dat het hun tot zelfwerkzaamheid en actief ingrijpen in de bestaande verhoudingen moet prikkelen. Juist met het oog hierop dient het onderwerp gekozen en de vraagstelling geformuleerd te worden.⁵⁾

Een tweede, uiterst belangrijk punt is dat men aan de deelnemers, als ze daaraan behoefte hebben voor hun meningsvorming, voldoende informatie kan verstrekken. Deskundige voorlichting moet op elk gewenst ogenblik mogelijk zijn.

Uit deze beide ervaringen blijkt reeds overduidelijk dat het eigenlijk niet verantwoord is om een zelfonderzoek te entameren zonder de beschikking te hebben over deskundige begeleiders. In Amerika, het land van herkomst van deze sociale methodiek, geschieden „self surveys” dan ook vrijwel steeds onder supervisie van een universitair instituut.⁶⁾ En deze instituten leveren dan niet alleen de on-

derzoekstechnische deskundigen, maar ook de „community workers”, de deskundigen in de „applied social science” die met „community organization” in de praktijk ervaring hebben opgedaan en die weten, wat er zich bij een „community organization process” zo al kan voordoen en op welk moment er ingegrepen zal moeten worden, om ontsporingen en frustraties te voorkomen.

Op p. 24 van het rapport wordt dan ook terecht gekonstateerd, dat een groot aantal deelnemers veel waarde hecht aan de suggesties die uit de eigen kring naar voren zijn gekomen, en dat het niet eenvoudig zal zijn om dit op een verstandige manier op te vangen. Juist om deze reden zouden wij dan ook willen waarschuwen voor een ondoordacht zijn toevlucht nemen tot deze methode van onderzoek die onverbrekkelijk verbonden is met sociale aktie. De mogelijkheid daarvan dient dan uiteraard van te voren te worden overwogen en als onderdeel van het sociale plan te worden ingekalkuleerd. Dit vereist mankracht en geldmiddelen die waarschijnlijk een veelvoud zullen uitmaken van de voor het zelfonderzoek als zodanig begrote bedragen.

Met enige ongerustheid vragen we ons dan ook af, of hiermede wel rekening wordt gehouden bij de hand over hand toenemende initiatieven in deze richting. Wel wat al te lichtvaardig wordt zelfs van officiële zijde tot het houden van een zelfonderzoek opgewekt⁷⁾. Terecht heeft

5) *Wat is Community selfsurvey?* Rapport van een werkgroep over 'zelfonderzoek' in Nederland, Staatsdrukkerij, Den Haag, 1960. p. 19.

6) De voorbeelden hiervan vindt men in de bibliografie van de in de vorige noot genoemde publikatie.

7) Zo o.a. de commissaris van de Koningin in Drenthe blijkens een bericht in de N.R.Ct. van 4-8-1960. Volgens dit zelfde bericht zou men ook in Zuidwest-Drenthe en in Ter Apel met zelfonderzoek bezig zijn.

Hendriks hiertegen onlangs⁸⁾, gewaarschuwd en gesteld dat „de community self-survey uitsluitend daar dient te worden toegepast, waar een duidelijke noodzaak aanwezig is en de techniek past in het kader van een geheel program van actie. Het doel en de inhoud van het actieprogramma moeten vaststaan alvorens tot de self-survey wordt overgegaan. Indien hiermee geen rekening wordt gehouden dan worden slechts gevoelens van onbehagen en ontevredenheid in de groep opgewekt.”

Het is te hopen dat ook in ons land de universiteiten en hogescholen zich tot

taak zullen stellen om zich meer dan tot dusver met het voorbereiden en begeleiden van dergelijke actie-programma's in het kader van de zo noodzakelijke sociale planning als integrerend bestanddeel van de technische en economische plannen bezig te houden. Daardoor zou dan tevens de studie van de toegepaste sociale wetenschappen in ons land van de grond kunnen komen.

E. LOPES CARDOZO

⁸⁾ G. Hendriks, Community self-survey (streek zelfonderzoek), *Volksopvoeding*, 9 (1960), 3, 126.